

Asia: VN/1070/2021

Lausuntopyyntö luonnoksesta hallituksen esitykseksi laiksi sukupuolen vahvistamisesta sekä siihen liittyvien lakien muuttamisesta

Lausunnonantajan lausunto

1. Kommenttinne liittyen sukupuolen vahvistamisen edellytyksiin (1 §):

Esitysluonnoksessa ehdotetaan edellytykseksi sukupuolen vahvistamiselle selvitystä sukupuoleen kuulumisesta, täysi-ikäisyyttä ja Suomen kansalaisuutta tai asuinpaikkaa Suomessa. Feministinen puolue haluaa kommentoida näistä kahta ensimmäistä.

Selvitys sukupuoleen kuulumisesta toteutettaisiin vapaamuotoisena hakemuksena, joka toimitetaan Digi- ja väestötietovirastoon sukupuolen vahvistamista hakiessa. Tämä menettely ei vahvista transihmisten itsemääräämisoikeutta, vaan asettaa heidän sukupuolensa edelleen ulkopuolisen harkittavaksi ja päätettäväksi.

Nykypäivänä ymmärrämme, että erilaiset mieltymykset niin pukeutumisen, lapsuuden leikkien tai vaikkapa ihmissuhteiden ja seksuaalisuuden ilmaisun suhteen eivät määritä sukupuolta. Ei myöskään ole tiettyjä mielenkiinnon kohteita, luonteenpiirteitä tai käyttäytymismalleja, joiden voidaan aukottomasti osoittaa kuuluvan vain tietylle sukupuolelle. Näin ollen jää epäselväksi, miten sukupuoleen kuuluminen tulisi perustella - muuten kuin toteamalla olevansa tiettyä sukupuolta.

Ongelma on tunnistettu luonnoksen perusteluissa (s. 66), ja siksi hakemukselle ei ole asetettu tarkkoja sisältövaatimuksia. Kuitenkin herää huoli siitä, voidaanko hakemus hylätä, mikäli sukupuolen ilmaisu, kokemus sukupuolesta tai hakemuksen pituus ja perustelujen kattavuus eivät vastaa hakemuksen käsittelijän odotuksia. Valta ja vastuu, joka virkailijalle asetetaan tällaisessa tilanteessa, on huomattava - varsinkin, kun ei ole mitään tapaa varmistaa hakemusten oikeudenmukaista käsittelyä tai virkailijan pätevyyttä. Omaan sukupuoleensa kuuluminen ja sen perustelu on haastava tehtävä, toisen ihmisen sukupuolen arviointi hakemuksen perusteella täysin mahdoton.

Myös täysi-ikäisyyden edellyttäminen on huomattava puute luonnoksessa. Täysi-ikäisyyden vaatimukseen sisältyy oletus, ettei alaikäinen voi tietää omaa sukupuoltaan - kuitenkin uskomme cisnuorten (sukupuoli-identiteetti vastaa syntymässä määriteltyä sukupuolta) kokemuksen omaan sukupuoleensa kuulumisesta. Translapset ja -nuoret ovat tilastojen valossa äärimmäisen haavoittuva ryhmä, ja sukupuolen vahvistaminen, sosiaalisen transition ohella, parantaisi heidän mahdollisuuksiaan tulla kohdatuksi omaan sukupuoleensa kuuluvana. Oikein kohdatuksi tuleminen taas parantaa lasten ja nuorten hyvinvointia ja helpottaa sukupuoliristiriidan kokemusta.

Suomessa 15 vuotta täyttänyt voi jo nyt hakea nimenmuutosta itsenäisesti. Nimen ei tarvitse olla syntymässä määriteltyä sukupuolta vastaava, ja perusteluksi riittää, että uusi nimi vastaa omaa sukupuoli-identiteettiä. 15 vuotta täyttänyt voi siis valita itselleen sukupuoli-identiteettiään vastaavan nimen, mutta ei vahvistaa juridisesti omaa sukupuoltaan. Tämä asettaa transnuoret epäedulliseen asemaan verrattuna cisnuoriin, jotka saavat elää omassa sukupuoleessaan.

YK:n lapsen oikeuksien sopimus peräänkuuluttaa lapsen kuulemisen, edun, osallisuuden ja terveyden tärkeyttä. Ei ole sopimuksen mukaista evätä lapsilta mahdollisuutta tulla kuulluksi ja kunnioitetuksi heidän sukupuoltaan koskevissa asioissa. Kuten edellä mainittiin, sosiaalisen transition lisäksi myös juridinen sukupuolen vahvistaminen on tärkeää, jotta kouluissa ja palveluissa osataan kohdata lapsi tai nuori omaan sukupuoleensa kuuluvana.

Myös esitysluonnoksessa (s. 63-64) todetaan, miten Pohjoismaista Norjassa ja Islannissa sukupuolen juridinen vahvistaminen on mahdollista alle 18-vuotiaana. Lisäksi useat ihmisoikeustahot ja järjestöt puoltavat mahdollisuutta vahvistaa juridinen sukupuoli jo ennen täysi-ikäisyyttä.

2. Kommenttinne liittyen hakemukseen ja sen käsittelyyn (2 §). Kommentteja pyydetään esimerkiksi siihen, onko sukupuolen vahvistamisen hakemusmenettely esitetystä muodossaan toimiva ja tarkoituksenmukainen.

Luonnoksessa ehdotetaan sukupuolen vahvistamiselle 30 päivän harkinta-aikaa. Harkinta-aika ei ole linjassa esityksen tavoitteiden kanssa: itsemääräämisoikeuden kunnioittamiseksi sukupuolen vahvistamisen tulee olla ilmoitusluontoista. Vaatimus 30 päivän harkinta-ajasta aliarvioi transihmisten kyvyn tehdä itseään koskevia päätöksiä, ja asettaa ilmoille oletuksen, että sukupuolen vahvistaminen olisi huomattavan usein impulsiivinen ja katumukseen johtava päätös.

Perusteluissa (s. 67) tälle pykälälle myös mainitaan, että hakemus saatettaisiin tehdä ilmeisen perusteettomasti. Onko muissa vastaavissa Digi- ja väestötietovirastolle tehdyissä hakemuksissa todettu niin suuri volyyymi perusteettomia hakemuksia, että harkinta-aika voidaan tässä tapauksessa asettaa ilman ennakkotapauksia? Harkinta-aika pakottaa sukupuolen vahvistamista tarvitsevat

henkilöt odottamaan muutosta tarpeettoman kauan. Mikäli on aivan välttämätöntä toimittaa hakijalle tietoja käytännön seuraamuksista ennen kuin sukupuoli voidaan vahvistaa, voisi harkintaaikaa edelleen olla huomattavasti lyhyempi.

Luonnoksessa myös mainitaan, että voimassa olevan lain mukaisesti aviopuolisolle ilmoitetaan sukupuolen vahvistamisesta. Menettelyä ei perustella, vaan se on kokonaisuudessaan vanhanaikainen ja yksityisyyttä loukkaava.

3. Kommenttinne liittyen sukupuolen vahvistamisen oikeusvaikutuksiin (3 §). Lausunnoissa pyydetään kiinnittämään erityistä huomiota sellaiseen lainsäädäntöön, jossa sukupuolelle annetaan merkitystä ja jota hallituksen esityksessä ei ole tunnustettu. Lisäksi huomiota pyydetään kiinnittämään säännöksen aiheuttamiin muutostarpeisiin lausunnonantajan toiminnassa/hallinnonalalla.

Ehdotetun lain on esimerkiksi arvioitu mahdollisesti edellyttävän muutoksia vankeus- ja tutkintavankeuslakien säännöksiin vankien sijoittamisesta sekä henkilöntarkastuksista ja päihitteettömyyden valvonnasta. Vastaavia säännöksiä on myös laissa poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelusta. Lain on myös arvioitu edellyttävän muutoksia eräisiin rikoslain säännöksiin.

Luonnoksessa esitetään, että voimaan jäisi poikkeustapauksia ja -tilanteita, joissa henkilön sukupuolena pidetään vahvistamisesta huolimatta "lisääntymisbiologista" sukupuolta.

Laki tulee muotoilla niin, että henkilö kohdataan aina vahvistetun sukupuolensa edustajana. Poikkeukset jättävät mahdollisesti tilaa väärinsukupuolittamiselle ja lain haitalliselle tulkinnalle. On ymmärrettävää, että esimerkiksi terveydenhuollossa keskitytään hoitoon hakeutuvan ihmisen tarpeisiin - nämä eivät kuitenkaan liity mitenkään henkilön sukupuoleen, eikä siten ole mielekäästä alkaa eritellä henkilön "lisääntymisbiologista" ja juridista sukupuolta.

Lähtökohtana tulisi olla lain muuttaminen kieleltään inklusiiviseksi ja sukupuolineutraaliksi. Kuten perusteluissa (s. 68-69) avataan, nykyiset lait koskien esimerkiksi terveydenhuoltoa (luku 2.1.1.10) ovat kieleltään sukupuolittuneita, mutta lakia tulkittaessa ratkaiseva tekijä on henkilön raskaus, imettäminen, tai muu lisääntymiseen liittyvä terveystekijä. Sukupuolella ei siis ole tässä merkitystä. Kuten jo aiemmin totesimme, keskiössä tulee myös tekstin tasolla olla henkilön hoidon tarve, ei sukupuoli.

4. Kommenttinne liittyen sukupuolen vahvistamisen oikeusvaikutuksiin ja vanhemmuuteen (4 §)

Esityksessä pysytään valitettavasti sukupuolittuneissa vanhemmuusnimikkeissä. Sukupuolineutraali termistö huomioisi muunsukupuoliset vanhemmat, ja välttäisi luonnoksessakin esiintyviä monimutkaisia pykäläiä.

Nyt lain sisältö muodostuu tarpeettoman monimutkaiseksi, ja mahdollistaa tilanteen jossa vanhemman vahvistettu sukupuoli ohitetaan ja häntä väärinsukupuolitetaan.

5. Kommenttinne liittyen vanhemmuutta kuvaavaan nimikkeen muuttamiseen (5 §). Erityistä huomiota pyydetään kiinnittämään sellaiseen lainsäädäntöön, jossa vanhemmuutta kuvaavaan nimikkeeseen liitetään oikeusvaikutuksia (vanhemmalle itselleen tai tämän lapselle) ja jota hallituksen esityksessä ei ole tunnistettu. Lausunnoissa pyydetään myös kiinnittämään huomiota niihin muutostarpeisiin, joita vanhemmuutta kuvaavan nimikkeen muuttaminen edellyttää esimerkiksi lausunnonantajan tietojärjestelmissä.

Toistamme saman huomion kuin edellisessä kohdassa: sukupuoliuttu termistö monimutkaistaa lakia ja luo tarpeen muuttaa nimikettä. Toki niin kauan kuin sukupuoliuttetut nimikkeet pysyvät käytössä, on tärkeää antaa vanhemmille mahdollisuus muuttaa niitä, tarvittaessa myös takautuvasti.

Perusteluissa (s. 70) mainitaan, että mikäli sukupuoliensa vahvistanut ja aiempien lastensa kohdalla vanhemmuusnimikettä vaihtanut henkilö saa uusia lapsia ja uusi nimike olisi hänen sukupuoliensa kanssa ristiriidassa, nimikkeen vaihtoa tulee hakea uudelleen. Käytännössä nimike siis määräytyisi edelleen syntymässä määritetyn sukupuoli perusteella, sukupuoli vahvistamisesta huolimatta. Tämä tulee korjata niin, että nimike määräytyy joko aikaisemman hakemuksen tai suoraan laillisen sukupuoli perusteella.

6. Kommenttinne liittyen ulkomaisen päätöksen tunnustamiseen (6 §):

Luonnos käsittelee sukupuoli vahvistamista, ei laillisia sukupuoliä tai niiden merkintätapoja. Siksi emme myöskään yleisesti kommentoi muunsukupuolisten henkilöiden asemaa tässä lausunnossa.

Ulkomaisen päätöksen tunnustamisessa täytyy kuitenkin huomioida mahdolliset eroavaisuudet Suomen ja eri maiden lainsäädännössä. On olemassa maita, joissa virallisia sukupuoliimerkintöjä on enemmän kuin Suomessa, ja esimerkiksi muunsukupuolisen henkilön sukupuoliimerkintä voi olla "X". Tällä hetkellä ainakin Argentiinassa ja Intiassa trans- ja muunsukupuoliset henkilöt voivat laillisesti vahvistaa sukupuoliensa muuksi kuin mieheksi tai naiseksi. Näissä tilanteissa juridisen sukupuoli vahvistaminen on Suomen lainsäädännön kannalta hankalaa, jos jatkossakin tunnustamme sukupuoliä olevan vain kaksi. Henkilöille, joiden sukupuoliimerkintä poikkeaa suomalaisesta järjestelmästä, ei voida vain osoittaa binääristä sukupuoliä.

7. Kommenttinne liittyen lain voimaantuloon ja sen soveltamisen porrastamiseen (8 §):

On valitettavaa, jos pykälä vanhemmuusnimikkeen muutoksesta (5 §) astuu voimaan vasta muun lain voimaantulon jälkeen. Jos sitä ei voida välttää, tulee laki kuitenkin muilta osin saattaa käytäntöön pikimmiten.

8. Kommenttinne liittyen esityksen pääasiallisiin vaikutuksiin, ml. selvitykseen joka on laadittu lapsivaikutusarvioinnin tueksi. Lausunnossa pyydetään kiinnittämään huomiota vaikutuksiin, joita lausunnonantaja arvioi esityksestä aiheutuvan toiminnalleen/hallinnonalallaan. Huomiota pyydetään

kiinnittämään myös tietojärjestelmiin kohdistuviin muutostarpeisiin sekä muihin tiedonhallintalain 5 §:n 3 momentin kannalta olennaisiin asioihin.

Lapsivaikutusarviointi ja esityksen tavoitteet ovat ristiriidassa luonnoksen sisällön kanssa. Erillisessä selvityksessä (Koulu, 2022, s. 32) todetaan, ettei ehdoton 18 vuoden ikäraja ole lapsen oikeuksien mukainen, eikä myöskään luonnoksen perusteluista (s. 56-57) löydy syitä ikärajan asettamiselle.

Voimassa olevassa laissa ikäraja perustuu vahvasti siihen, että juridinen sukupuolen vahvistaminen ja lääketieteellinen diagnoosi ja hoito ovat sidottuja toisiinsa (s. 35). Lapsella ei voida diagnosoida transsukupuolisuutta, eikä siten tietyssä sukupuolella elämiseen tähtäävää lääketieteellistä hoitoa voida aloittaa. Sukupuoli ja sen kokemus saattavat myös muuttua vielä nuoruuden aikana, eli pysyvän hoidon antaminen ennen aikuisikää ei ole kannattavaa.

Nyt, kun sukupuolen vahvistaminen erotetaan lääketieteellisestä diagnoosista ja hoidosta, vanhat syyt eivät ole enää päteviä. Juridisen sukupuolen vahvistamisen vaikutukset ovat täysin peruutettavissa, mikäli sukupuoliristiriidan kokemus lapsen tai nuoren elämän aikana katoaa ja he tahtovat palata elämään eri sukupuolen elämää.

9. Muut kommentit liittyen hallituksen esitysluonnokseen:

Feministinen puolue kannattaa esityksessä ehdotettuja muutoksia.

Lisääntymiskyvyttömyyden vaatimuksesta luopuminen ja juridisen ja lääketieteellisen transition erottaminen toisistaan ovat tärkeitä parannuksia, jotka suojaavat transihmisten koskemattomuutta.

Toivomme, että luonnosta työstäessä kiinnitetään erityistä huomiota sukupuolen moninaisuuden ja transihmisten kanssa työskentelevien järjestöjen ja ihmisoikeustahojen lausuntoihin, sekä kuullaan translapsia- ja nuoria. Tämä on erityisen tärkeää siksi, että luonnos ei vielä tässä muodossaan kunnioita transihmisten itsemääräämisoikeutta, eikä huomioi translapsia- ja nuoria. Jos esitys etenee tässä muodossaan, se jättää huomiotta sen kovan työn, jota transihmiset - myös nuoret - ovat itse joutuneet tekemään oikeuksiensa saavuttamiseksi.

Tästä luonnoksesta myös jäi puuttumaan kokonaan tieto "transrekisterin" tulevaisuudesta. Jääkö jatkossakin henkilön tietoihin merkintä sukupuolen vahvistamisesta?

Tässä luonnoksessa ja lausunnossa esitetyt ongelmakohdat ovat vasta pieni osa niitä parannuksia, joita tulemme toivottavasti näkemään lähivuosina. Esimerkiksi muunsukupuolisten aikuisten, lasten ja nuorten asema Suomessa vaatii parannustoimenpiteitä.

Hosio Annica
Feministinen puolue r.p.